БІЖИТЬ ДОРОГОЮ ЗАЙЧИК

— Куди біжиш? — питається в зайчика осінь.

— До Дмитрика,— і побіг.

— Куди біжиш? — питається в нього зима.

— До Дмитрика,— і пострибав далі.

І весні, і літові зайчик теж відповідав, що біжить до Дмитрика.

Як зійшлися разом осінь, зима, літо і весна, то тільки й мови, що про Дмитрика — хто він, де живе, який з себе? Осінь каже — Дмитрик руденький, зима — білявий, весна — у нього ластовиння на носику. А літо стоїть на одній нозі, усміхається.

Осінь каже — він любить найбільше горішки, зима — він любить тільки санкуватися, весна — на човні кататись. А літо нічого не каже.

Він щедрий та добрий — роздумує осінь. І веселий — додає зима, а весна за нею — не лінивий.

— Так, так, він працьовитий,— вступило в розмову літо,— дуже працьовитий.

Знову біжить зайчик. І тепер вони вже вчотирьох йому навперейми.

— До Дмитрика біжиш!— кажуть осінь, зима, весна і літо.

— А ви звідки знаєте?

— Ти нас не питайся, а веди до нього. Сам бігаєш до Дмитрика, дружиш з ним. І ми хочемо.

— Поведу вас, але не всіх одразу. По черзі.— Зайчик показав лапкою на осінь: — Піде перша скраю. Ти.

— Ходімо.

— Е, почекайте,— літо стало на обидві ноги, розговорилося.— Коли нам приходити, то ми знаємо, але кудою йти — скажи. Де він живе?

— В селі.

— А де те село?

— Біля Підгаєць.

— А де ті Підгайці?

— Біля гаю.

— А де той гай?

Запитай першого зустрічного. Він тобі дорогу покаже, хліб медом помаже, із собою дасть. Ти хліб розділи на чотири частинки; одну сам з'їж, другу товаришеві віддай, третьою зайчика почастуй, а четверту заховай. Бо дорога далека.

Підеш навпростець, побачиш гай, біля гаю Підгайці, біля Підгаєць село. І в тому селі живе Дмитрик.

ДОБРИЙ ДІЙ

Прийшов з далекого краю Дій і сказав людям — співайте, танцюйте, веселіться! Погляньте, яка осінь! Не осінь, а весна, тільки не зелена, а жовта.

Виїхали в поле колгоспники. Копають буряки, усі сили напружують, бо кожен буряк, як та ріпка дідова-бабина, не хоче із землі вилазити. Машини допомагають людям, стараються, як можуть. Де несила і машині витягнути буряк, кличе на допомогу мишку-сіроманку. Мишка махне хвостиком — і ось буряк вже перед Вірчиними очима, Вірка ходить за машиною і співає.

Дмитрикові теж весело. Осінь така, що тільки стань та дивуйся. То великою зробиться, вкриє строкатим подолом цілу гору за селом, то маленьким листочком пролетить біля самісінького вуха Дмитрикового. Хлопчик на радощах біжить в поле. Допомагати дівчатам.

Дівчата обнімають Дмитрика, наче зранку тільки те й робили, що чекали на нього. Дмитрик пручається, хоче показати, що він сердиться. Та звідки тої сердитості взяти, коли ходить полями великий добрий Дій!

Дмитрик сідає верхи на машину, і вже разом вони копають буряки, всіх сил докладають. Навіть мишки на допомогу кликати не треба...

Увечері повертається гурт додому, а Дій — попереду. Наробився він, як усі, руки його чорні, в землі. Роздивляється, хто це йому на руки води зіллє, хто рушника вишиваного з хати винесе. Гурт розходиться, Дмитрик теж іде додому. Дій за ним назирці. Хлопчик винесе збанок і рушника з півниками. Миються вони на подвір'ї, бризкаються водою. Реготу на півсела.

Поки Дмитрик розглядає малюнки в книжечці, Дій сидить у куточку і дрімає. Набридне дрімати йому, просить хлопчика вийти погуляти. Але мама не пускає. Дмитрик махає рукою і каже до Дія: "Йди вже сам на вулицю, я мушу спати".

А Дій до нього: "Як же я сам піду, на буряках були разом, а тепер одсилаєш мене? Не піду, лягаю теж спати".

Він ліг, але тільки щоб приспати Дмитрика. Потім вийшов Дій на подвір'я вибирати Дмитрикові сон. Якраз в цю пору позбігалися на подвір'я різні-різні сни. І кожен хотів завітати до Дмитрика. Але для Дмитрика Дій вибрав найкращого, бо хлопчик дня не промарнував.

У кожної дитини на світі є Дій. Але якщо ти лінивий, то Дій теж поліниться вибрати для тебе найкращий сон. Коли присниться негарний сон, то на Дія не треба скаржитись.

КРИЛА

Блискавиці освітлювали дорогу громам, щоб ті бачили, в яке дерево цілитись. На високій сосні сидів вітер. Грім ударив сосну, розколов її, поранив вітра. Як почав поранений вітер завивати з болю, то Дмитрик не витримав. Вистрибнув босоніж на ганок, з ганку на подвір'я і привів пораненого вітра до хати.

— Дякую тобі, хлопчику,— ледве шелестів вітер,— перев'яжи мені рану.

Дмитрик одшмагав білий рукав своєї сорочки, одну рану вітрові перев'язав. Відірвав другий — і другу рану перев'язав.

— Вже легше мені,— мовив вітер, піднявся з лави і зник за дверима.

А на другий день у Дмитрика виросли голубі крила. Ніхто їх не бачив. Сам Дмитрик теж не знав, що в нього є крила, бо навіть коли лягав спати, вони йому зовсім не заважали.

...Одного разу захворіла мати. Дмитрик побіг по лікаря, потім в аптеку, відтак наносив дров до хати, води — і все це робив так швидко, що мама сказала:

— Ти, Дмитрику, як на крилах літаєш. Перепочинь трохи, бо з ніг упадеш.

Та Дмитрик зовсім не втомився. Він міг зробити ще тисячу робіт, щоб тільки видужала мама. Адже хвороба її не кидала. Подвір'ям крутився березень. То підморгне сонцеві, то знову нахмуриться.

— Синку,— шепотіла мама,— вже березень, а весна забарилась. Як прийде вона, принесеш мені пролісків.

Дмитрик не міг дочекатися весни. І раптом пригадав, що за Кам'яною горою на Збочі вже мусять бути проліски, бо весна приходить туди найшвидше. І побіг по найперші квіти. Не побіг — полетів.

У хаті в маминих руках проліски заспівали тоненькими голосочками. І мама засміялася. Хвороба мусила покинути хату, бо хвороби радісних людей не тримаються. Березень під вікнами теж замугикав пісеньку. Земля її підхопила й собі:

— А вже весна, а вже красна.

...Дмитрикові крила голубіють, тому їх ніхто не бачить.

Але якщо чиясь мати, коли пратиме білизну, побачить у сина сорочку з обдертими рукавами, то не мусить думати що в її дитини вже виросли крила.

Крила ростуть не просто. Не раз треба й останню сорочку віддати, щоб стати таким, як Дмитрик.

МАНДРІВОЧКА ПАХНЕ

Кажуть, що колись давно плавали Коропцем кораблі. Але Дмитрик сумнівається. Правда, донедавна вірив, що біла корова дає біле молоко, а чорна — каву. А сьогодні?

Річка Коропець тече серединою оболоні. Сілецькі корови переходять річку вбрід. І якщо їх вчасно не завернути, то вони можуть опинитись у Підгайцях. Колгоспні пастухи добре знають цю манію корів тягнутися до міста. Може, саме вони вигадали, що колись Коропцем плавали кораблі, корови не могли переходити ріки вбрід, а пастухам жилось безклопітно...

Але весною, коли скресне крига, Коропець вже не Коропець, а справжнісінький Короп. Так було й цієї весни. Вода з сілецького боку дійшла до Маланчиної хати, а з підгаєцького — мало не забрала порожніх діжок, що стояли на подвір'ї консервного заводу. Підгаєцькі хлопці запускали на воду кораблики, а сілецьких потягнуло на мандри.

Дмитрик кинув оком на балію, в якій пралося білизну, і побіг до Андрійка.

— Андрійку, в тебе є мотузок?

— Навіщо?

Довго перешіптувалися хлопчики, і мотузок знайшовся. Швидко все потрібне опинилося в бузині біля бабиної Маланчиної хати.

— Я перший попливу, а потім ти,— сказав Дмитрик, прив'язуючи мотузок до вуха балії.— Не випускай кінця з рук.

Відважно вмостившись у балії, Дмитрик відштовхнувся від берега. Течія понесла його. Спочатку помаленьку, а потім все швидше і швидше.

Андрійко хотів завернути товариша, але не стало сили. Мотузок вислизнув з його рук, і Дмитрик поплив.

Андрійко побіг додому скаржитись, що не він, а Дмитрик поплив до Чорного берега.

Звістка долетіла до Дмитрикової хати. Тато кинув роботу і побіг навздогін берегом...

Течія несла і несла Дмитрика. Раптом в одному місці закрутився крутіж. Над хвилею знявся водяник.

— Здоров, хлопче! Куди прямуємо?

Дмитрик ні пари з вуст.

— Онімів, чи що? Злазь з корабля свойого, попливемо разом, а завтра вже побачиш море,— спокушав водяник.

Верба, до пояса у воді, похитала головою.

— Не дурій, водяниче! — накивала гілкою.— Хлопче, не бійся, вилазь мені на спину.

Балія захиталася, закрутилася в крутежі, Дмитрик схопився за стовбур і видряпався на спину верби.

А берегом біг Дмитриків тато. Спочатку побачив на вербі крапочку. Подумав — горобець. Крапка збільшувалася — крук, мабуть. Ще ближче — чує:

— Тату, тату, я тут!..

Хто скаже тепер, що колись Коропцем не плавали кораблі? Коли навіть на балії вирушив Дмитрик в напрямі моря.

ДЕ ПОДІТИ РАДІСТЬ!

Дмитрик знає, як погано мешкати по сусідству з тими, які лупають через огорожу очима і приказують:

— Той Дмитрусько неможливий хлопчисько...

Але хату на плечі не візьмеш, щоб перенести далі від такого сусідства.

Дмитрикова неможливість виспівувала на всі голоси.

— Агов, перестань горло дерти! — кричала сусідка.— Бо собаку спущу на тебе.

— Чийого собаку?

— Авжеж не твого. Бо твій тебе не рушить, шибенику! — летіло з-за огорожі.

"Дивно,— подумав Дмитри",— чому я шибеник, коли тільки співати вчуся?" По обидва боки огорожі втихло.

Але Дмитрик мусив довчитися співати. Ввійшов у хату, де якраз не було тоді нікого, і наука пішла на повен голос. Спів бився об вікна, а ті аж тремтіли, боячись випустити його надвір, щоб не полетів до сусідів.

Дмитрик виспівався. Горло отримало в нагороду збанятко молока. Завтра можна спокійно вирушати в дитячий садок. Вихователька похвалить його.

Але до завтра чекати довго. Хочеться співати для когось уже зараз.

"Піду до діда Івана, хай оцінить мене",— подумав Дмитрик і майнув через вуличку.

— Діду, я вже вмію співати!

— А ти хіба не вмів?

— Вмів, але не так.

Дмитрик заспівав:

— Розпряга-а-йте, хло-о-о-пці, ко-о-оні...

Баба Маринка одхилила двері з ванькирчика, здивовано подивилася. Перервати пісні не наважилася.

— Добре співаєш,— сказав дід Іван, коли Дмитрик закінчив.— Але я міг і не так виводити, щоб викликати розбійників з лісу, коли був таким, як ти, і пас корів під лісом.

— І що робили ті розбійники?

— Боялися мене,— сміявся дід.

Дмитрик лишився задоволений. Та коли радісно, хіба всидиш у хаті? До Андрійка недалечко.

...Дмитрик заспівав, та з першого слова пісні Андрійко затулив Дмитрикові рота. І сказав:

— Піяти я сам умію.

...Галюнька з мамою заганяли курей на сідала. Дмитрик, щоб довго не чекати, почав їм допомагати. Вони швиденько впорались.

— Галюнько, йдеш завтра в садочок?

— А чому б я мала не йти?

— Ну, то вже завтра почуєш, як я навчився співати...

— Чому аж завтра? Співай зараз.

— І ти не будеш сміятися з мене?

Дивне питання. Хіба Галюнька може сміятися з Дмитрика? Ніколи в світі. Оченята в дівчинки засвітилися вже на перший звук пісні.

А хіба вони не світилися до цього? Світилися, але не так. Галюнька заплескала в долоні, почала й собі приспівувати.

А Дмитрик не знав, куди подітися з радістю. Добре, що не спало йому на думку — пустити її на вітер.

"ДЯКУЮ" ПО-БУЗЬКОВОМУ

Дозріло в перепілки жито, а косити нема кому. Перепелові хтось ногу підбив, шкутильгає він. Радить перепілці, щоб летіла вона до бузька на оболоню.

— Попроси його, може, викосить, бо поки нога загоїться, жито осиплеться,— каже перепел до перепілки.

Перепілка бере з собою дітей, приходять вони до бузька. А він якраз сіно косить, шапка набакир, точило за поясом.

— Хай щастить вам у роботі, господарю! — вітає його перепілка.

Бузько скинув шапку, вклонився і почав косу мантачити.

— Я прийшла просити, щоб ви жито нам викосили. Чоловік мій нездужає, а діти ще маленькі...

Бузько намантачив косу, усміхається. Зірвав незабудку, подарував найменшому перепеленяті, але нічого не каже. Перепілка ще раз повторила прохання. Бузько розводить крилами, не розуміє, чого від нього хочуть. Догадалася перепілка, в чому річ — мови перепілчиної не знає. На мигах почала бузькові пояснювати. Він покивав головою на знак згоди.

Викосив бузько жито. Тільки як розплатитися з ним? Тут без тлумача не обійтися. Покликала перепілка Дмитрика. Хлопчик знає пташині мови, дід Іван навчив його розуміти птахів.

— Перепілка не знає, скільки заплатити за те, що ви скосили жито,— пояснює Дмитрик бузькові.

— Це тому вона не відпускає мене? А я думав, що їй ще щось потрібно допомогти,— дивується бузько.— Я задурно викосив. Досить з мене, як ось оце перепеленя скаже мені "дякую" по-бузьковому.

Почало вчитися перепеленя говорити "дякую" по-бузьковому. Ніяк не виходить у нього, то скаже "квакую", то "тякую", мало язика не переломило. Але нарешті голосно і виразно сказало:

— Дя-ку-ю! Дякую!

Так тому перепеленяті сподобалось по-бузьковому "дякую", що бузько вже й у небо злетів, а воно йому навздогін: — Дя-ку-ю-ю! Аж Андрійко почув це і прибіг в поле.

— Що ти тут робиш? — питається він у Дмитрика.— Хочеш зловити перепела? Я йому вчора ногу підбив, спіймати тепер неважко. Він так смішно скаче на одній нозі.

Перепел побачив Андрійка, наказав своїм дітям поховатися.

— Не бійтеся, перепеленята,— заспокоює їх Дмитрик, а до Андрійка: — Ходімо додому, перепел не хоче з тобою розмовляти.

— Це я не маю з ним про що розмовляти.

Ідуть вони стежечкою. Андрійко насупився, бо Дмитрик сварить його, навіщо він пташці ногу покалічив.

— Краще б ти навчився пташиної мови. Коли я говорю з птахами, мені здається, що я співаю,— каже Дмитрик.

Андрійко пташину мову знав погано, кілька слів, та й то для того, щоб перекривляти їх.

З того часу минув день, два. Андрійко не вилазить зі свойого подвір'я. Не хоче нікого бачити. Аж тут прилетів до нього Дмитриків голуб. Сміливий голуб, бо одразу сів Андрійкові на плече, підняв крило. А там записка. Андрійко відв'язав її від пір'їни. Попросив маму, щоб прочитала йому. Там написано: "Біжи поле тато покатає комбайні Дмитрик".

Побіг Андрійко в поле. А Дмитрик назустріч йому.

— Я вже два дні з татом в полі, ночуємо в курені. Бачив перепела, він видужав і не має на тебе зла.

— Справді? — Андрійко зачервонівся.— А твій голуб молодець. Я не знав, як дякувати йому.

Пішли вони назустріч комбайнові. Ідуть повз хату перепілчину. І раптом хтось, як з-під землі: "Дякую!" Не по-бузьковому, а так, як Дмитрик каже, коли йому подарують щось гарне.

— На здоров'я,— каже Дмитрик і розглядається, хто б це міг бути.— Ах, перепеленя, це ти!

— Ків, ків — я, я! — вигукує воно і, побачивши Андрійка, хоче втікати.

— Не втікай. Я тобі нічого поганого не зроблю,— Андрійко зупиняється,— ти не гніваєшся на мене?

— Не гнівається,— тлумачить Дмитрик.

— Дмитрику, навчи мене розуміти птахів,— просить Андрійко.

А перепілка чує це і моргає до Дмитрика — навчи його, навчи...

ХТО ГОДУЄ МУРАШКУ...

Івасик, братик Дмитриків, подарував мурашці крихту хліба. Мурашка подивилася на крихту і завмерла:

— І це все мені?

— Тобі,— відповів Івасик.

Мурашка скликала сусідок на гостину, сама наїлася з ними, ще й вузлика дала кожній на прощання. Сусідки розходились, дякували їй на порозі, але тільки зачинилися двері гостинної хати, почали дивуватись:

— Півхати хліба! Так розбагатіти! Хто ж це такий добрий, такий роздайбіда, що так обдарував її?

Пішли сусідки-мурашки до найстаршої мамки. Розказали Їй про все. Вона теж не йме віри — яким чином можна так розбагатіти? Прийшла мамка до мурашки, сіла за стіл. Мурашка витерла краєчком фартушка стіл, почала пригощати мамку. Наїлася мамка, та з-за столу не встає, чекає на вузлика, щоб додому гостинця понести. Отримала вузлика, та ще не підводиться з крісла.

— Я дуже рада, що не забуваєте мене — приходите в гості,— каже мурашка до мамки.

Мамка дивиться на мурашку, сльози витирає з очей.

— Звідки в тебе таке багатство? — питається.

— Це Івасик обдарував мене.

Івасика мамка знає. Цей Івасик живе в такій великій хаті, що триста мурашиних палаців могло б у ній поміститися. Одного разу, пам'ятає мамка, розлив Івасик ціле озеро молока.

— Може, й не поганий він хлопець, але марнотратець,— сказала мамка, взяла вузлик і вийшла. Навіть не попрощалася.

Мурашка засумувала. Чому мамка назвала Івасика марнотратцем? Може, тому, що він колись розлив молоко? Але тоді до озера вони цілий день бігали пити молоко. Понапивалися донесхочу, аж на другий день сонце допивало решту.

Мурашка підмела хату віничком, зробленим з шипшинових тичинок, притрусила долівку пилком із квітки і вирушила до хлопчика. Йшла вона довго. Аж надвечір придибала. Івасик з Дмитриком якраз пригнали

корову з паші. Дмитрик побіг до хати, а Івасик сів на траву відпочивати. Мурашка прибігла до нього і заговорила перша:

— Івасику, добрий вечір!

— А-а... Добрий вечір, мурашко!

Почали вони розмову. Івасикові слова великі, голосні. А в мурашки маленькі, треба добре прислухатися, щоб почути. Та всі слова, великі і маленькі, літають в повітрі.

— Я зараз принесу тобі цукру,— полетіли Івасикові слова.

— Не треба, я ще маю хліба досить. Краще скажи мені, звідки в тебе стільки хліба? — мурашині слова присіли на хлопчикове вухо. Івасик погладив вухо, подумав і сказав:

— Мама дає мені.

— А звідки мама бере?

— Заробляє. І тато заробляє. Ходять на роботу. І ми з Дмитриком, як виростемо, будемо заробляти.

Мурашка сиділа на Івасиковій долоні і вмовляла його:

— Не треба більше розтринькувати хліб. Не обдаровуй мене, я сама вмію добувати собі їжу.

— А як ти добуваєш? Так, як бджола, тільки не літаєш, а ходиш по землі?

— Так. Трохи подібно, як бджола. Земля годує мене.

— І нас, каже мама, теж земля годує.— сказав Дмитрик, який саме надбіг на розмову.

...Земля натомилася за день. Не хотіла, щоб про неї багато говорили. Просила, щоб не стукали об неї навіть босими ніжками, навіть мурашиними лапками. Лягала спати з проханням не будити її до ранку.

Мурашка в своїй хаті на лежанці охопила голівку лапками і думала. Думала про доброго Івасика, про добру Землю. Аж по сусідству інші мурашки ставали добрішими. "Земля нас так любить!" — говорила мурашка сама до себе тихо-тихесенько.

Мурашка боялася навіть лапкою поворухнути, щоб не розбудити Землю.

ДМИТРИК В КАРПАТАХ

Карпати від нас близько. Якщо в Підгайцях сісти на перший автобус, який їде до Галича, а потім пересісти на поїзд, то цього ж дня можна побачити сонце над горою Говерлою. Але вже нема ніякої можливості побачити, що це саме сонце завтра вранці зійде над Сільцем Підгаєцьким, над хатою Дмитриковою. Хлопець міг би навіть посперечатися з Олюнькою, своєю сестрою, що сонце над сілецькою хатою сходитиме інше, бо за ніч Олюнька ніяк не змогла б додибати з Карпат додому. Та Дмитрик зараз не хоче сперечатися. В Карпатах він уперше, а хто в Карпатах уперше, відразу робиться вельми слухняним і маломовним. Довкола гори і гори. Дмитрикові здається, що вони розглядають його. А йому страшенно кортить розпитати, на котрій горі живе Чугайстир. Але того, хто зміг би показати ту гору, Дмитрик не знайшов. Треба терпіти до завтра.

— Мамо, хочу пити...

— Там, за горбом, кілька кроків, б'є джерело,— відповіла замість мами тітка, до якої вони приїхали в гості.— Піди напийся, такої води ти ще не пив!

Усе почалося з того, що замість мами відповіла тітка. А потім біля джерела хтось пересунув гору на місце, де мала б стояти хата, де залишились мама і Олюнька. А потім... Дмитрик хотів заплакати і покликав: "Мамо!"

На цей раз знову відповіла, не мама, а... Чугайстир.

— Не бійся мене, хлопчику...

Дмитрик чув з розповідей, що Чугайстир добрий. Зараз він був трішечки подібний до діда Івана. Тільки дуже трішечки. Бо почав розпитувати Дмитрика, хто він, звідки. А дід Іван усе це, звісно, знав не згірше за самого Дмитрика.

Сонце про всяк випадок попрощалося з хлопцем. Чугайстир завжди виявляв більше прихильності до Місяця. Тож і зараз бере собі його в товариство. Тим паче, що Дмитрик ставив під сумнів, що сонце на світі одне.

З лісу вийшли Чугайстринята. Дмитрик глипнув на них і подумав, якби Чугайстир не жив увесь час в лісах, то його сини вже б могли бути школярами.

— Як ти називаєшся? — запитали.

— Дмитро... А ви?

Та відповідь не встигла зірватися з вуст Чугайстринят. Туман обвинув усіх і поніс...

У казковому замку стіни були прикрашені гілками смерек, на стелі хтось намалював Місяця. Але якого Місяця! Хоч намальований, та здавалося, що він рухається. За стінами замку дзвеніли срібні дзвіночки.

Б руках у Чугайстра з'явився топірець. Його сини теж були з топірцями.

Запитав Дмитрика Чугайстир, чи хоче він спати.

— Спати???

Якби це запитав дід Іван, то не було б дива. В таких випадках Дмитрик прощався з дідом і бабою Маринкою і знайомою стежкою вертався додому. Але тут...

— Спати? — перепитав Дмитрик.

— Спати, хлопче, спати...

Дмитрик нікому ніколи ще не розповідав, що йому снилося в цю ніч. Може, був переконаний, що йому нічого не снилося, бо він не спав. Цілу ніч блукав горами. Чугайстринята показали йому Довбушеву печеру. Там якраз зібралась ватага опришків. Найстарший з них запитав Дмитрика:

— Бідний ти чи багатий?

Хлопчик ніколи не задумувався над цим питанням. Йому було так добре з батьками, з товаришами. Але ж хто хвалиться перед опришками, що він багатий, що йому добре живеться?

— Не бідний і не багатий я...

Засміявся опришок і подарував хлопцеві квітку. Коли дивишся на неї — бачиш, доторкнешся — нема. Тому досі цієї квітки Дмитрик нікому не показує.

Потім обступили Дмитрика партизани.

— Хто твій батько?

— Комбайнер.

— А ти хто?

— Дмитрик.

Один партизан зірвав з неба зірочку і притулив її до Дмитрикових грудей. Вона засіяла і перетворилася в жовтенятську зірочку...

Довго ходив Дмитрик по горах, чи то гори ходили навкруг нього. А коли визирнуло світанкове сонце, то швидко порозставляло гори на свої місця. Гору, яка заступала хату, де мав ночувати Дмитрик, теж поставило сонце там, де мала стояти...

Тільки говорять, що люди не мають свого постійного місця.

— Мають! — сказав Дмитрик і впав у матусині обійми.

— Мають! — сказала Олюнька і зиркнула на сонце, яке на світі одне-єдине. Аж сльози радості виступили в неї з очей. Чи тому, що сонце одне-єдине в цілому світі, чи тому, що лісник зі своїми синами привів загубленого Дмитрика.

НЕ ВИРОСТУТЬ ХЛОПЦІ БЕЗ ДОЩУ...

Дмитрикова мама полола буряки і думала, як то її синок дає собі раду в дитячому таборі, адже він ще такий малий...

А хіба потрібно давати собі раду, коли старші дають тобі ради на кожному кроці? Дмитрик перевертався на ліжку з боку на бік. Не міг заснути. "І хто придумав сон після обіду? — бентежився хлопчик.— Сни ж приходять тільки увечері".

Коли десятий раз Дмитрик перевернувся на лівий бік, треба було вставати.

Смачно попідвечіркувавши, Дмитрик поплескав себе по животі.

— Дмитрику, так негарно,— зауважила вожата.

Зніяковів хлопчина.

Заграла сурма. Хлопчики і дівчатка стали в ряд і — кроком руш! — на річку купатися.

Ріка Золота Липа робить коліно в цьому місці, куди прийшли діти. Вода чиста, але не глибока. Жабі по око — сміються. Правда, коли піднятися за течією кілька кілометрів, там, де Золота Липа пливе ще не роздвоєним руслом, то пірнеш у воду з головою.

Дмитрик у таборі подружив із Тарасиком. І надумали вони вдвох піти туди, за оболоні, де крізь густі очерети манила велика ріка. Як тільки діти почали веселі забавки, два хлопчики зникли за кущами. Спочатку йшли, а потім побігли щодуху. Зупинилися в заростях, розглянулися довкола. Почули кумкання жаб.

— Про що вони говорять?

— Послухаймо...

— Кум, кума, бузька нема.

— А де?

— Вмер.

— Коли?

— У четвер.

— А ми раді, раді, раді...

— Нам теж весело. Давай купатися,— засміявся Дмитрик.

Десь далеко гуркотіло млинове колесо. Хлопці плавали і "собачкою", і горілиць, і давали нурка. Аж проміння кришилося на розбризкуваній воді.

Накупалися, набігалися і... ніяк не могли знайти свого одягу.

— Його взяли печерні люди,— зміркував Дмитрик і показав рукою на печеру, яка ніби раптово з'явилась в скелі біля них. Печера наче збиралась когось проковтнути. Але кого? У Дмитрика не було сумнівів, що саме його, адже він намовив товариша податися в незвідані далі.

Чорна паща заворушилася. В першу мить хлопчики побачили велетенське ікло. За ним вишкірилося друге.

— О-йо-йой, рятуймося!—Тарасик вхопив Дмитрика за руку і потягнув назад. Вони необачно зашпортались і беркицьнулись на землю.

А паща ворушилася далі. Дмитрик лежав на боці і бачив, як з чорного отвору висунулася голова незнайомця.

— Агов, хто там? Хлопці, допоможіть! — почулося з печери.

Печерні люди просять допомоги! Дмитрик підвівся навколішки і перелякано кліпав віями.

— Хлопці, допоможіть винести кістку! — почулося знову.

Яку кістку? Тим часом незнайомець виліз з печери і почав щось звідти тягнути. Мабуть, кістку не кістку, а цілу костяну колоду побачили хлопці.

У Дмитриковій голові блискавично промайнуло усе, що він чув про печерних людей. Вони роблять вовчі ями на диких звірів, їдять сире м'ясо.

— Хлопці, чому ви порозлягалися на траві і не хочете нам допомогти? — виглянула з печери друга голова.

— Їх ціле плем'я! — прошепотів Тарасик.

Печерні люди всю увагу звернули на Дмитрика і Тарасика.

— Хлопці, ви звідки будете? — запитали.

— З Завалова.

— Де там з Завалова, як ми звідти, а вас не знаємо.

— З табору завалівського...

— А-а-а.

І було в цьому для Дмитрика щось таке знайоме, бо скільки разів він сам вигукував це "а-а-а". Хлопці нарешті звелись на рівні ноги.

— То ви не тут живете, а в селі? — Тарасиків голос тремтів.

— А чому б ми мали тут жити, в печері? Звичайно, в селі,— здвигнув плечима той, що вийшов з печери перший.— Ось знайшли кістки мамонта.

— Ви вбили його? — все ще не міг отямитись Дмитрик.

— Ха-ха. Ви думаєте, що ми печерні люди? — засміявся незнайомець і назвав себе Лесиком.— А це мій товариш Славко, також третьокласник.

Аж тоді Дмитрик і Тарасик пристали до них. Разом витягнули кістки мамонта з печери.

— Бери, Дмитрику, кістку за цей кінець, а я за другий, і понесемо разом,— сказав Лесик і поцікавився: — А де ваша одежа? Ви зараз самі як печерні люди.

— Десь поклали, як зібрались купатись, а тепер не знаємо де,— розвели руками Дмитрик і Тарасик.

— Ходімо швидше, бо вже сонце заходить. По дорозі одежу знайдемо, бо ж ідемо в напрямі села... Ото буде щасливий Анатолій Антонович, як побачить нас із мамонтом,— весело роздумував Славко.

— Це наш учитель,— додав Лесик.

Пішли вони з важкою щасливою ношею. На стежечці чекала на них одежа, Дмитрикова і Тарасикова.

Сонце заходило, і його останні промені били на сполох у дитячому таборі.

— Де поділися хлопці? — тремтіло в усіх на вустах. Телефонні дроти між Заваловом і сусідніми селами аж стогнали від перевантаження.

— Кому зустрінуться два малюки, негайно повідомте нас! — несли телефонні дроти.

Якби почули хлопці, що на них кажуть "малюки", то було б їм смішно. Та цього вони не чули, тож не сміялися, а навпаки — ставало їм щораз сумніше.

— Нас, певне, шукають. Ходімо швидше! — приспішував Тарасик.

Так, так, хлопці, не йдіть, а біжіть, бо телефонні дроти вже не стогнуть, а гудуть. Сонце ось-ось впаде за обрій. А тих, хто вирушає в недозволені мандри за дня. А повертається вночі, чекає покарання.

Хлопці чекали покарань. Карати їх не карали, але вже не радили, а дали наказ — ходити тільки гуртом! Як на мамонта колись ходили. І ось — з великої хмари малий дощ. А на дощі хлопці ростуть, а поради кладуть на ніч під подушку. За ніч вони самі вляжуться в їхні голови.

ДРУЗІ ЗДОРОВ'Я

Космонавти вже спали, а хлопчики із загону "Друзі здоров'я" стерегли їхній сон.

— Дмитрику, ти не спиш? — зашепотів Тарасик, сидячи на ліжку.— Дмитрику, подивись у вікно, їжак вийшов на прогулянку.

— Їжак? — Дмитрик на ліжку сів, протер очі і глипнув у вікно.— Справді, їжак іде доріжкою. Тарасику, тихо будь, бо табір спить.

Але хлопці з палати почули про їжака, посхоплювалися з ліжок і поприлипали до вікна. Їжак ішов, задер писочок угору і милувався зірками. А зірки аж примружувались, розглядаючи їжака, лічили, скільки колючок на його спині.

— У нього десять колючок! — вигукнула зірка із сузір'я Лисички.

— Не десять, а сто! — викрикнула зірка із сузір'я Вовка.

Їжак гонорово ішов далі і краєчком вуха прислухався до суперечки. Хлопці теж не спускали ока з нічного мандрівника. Коли він підійшов до їхнього будиночка зовсім близенько, побачили, що на його спині не вистачає однієї колючки.

— Дмитрику, йди запитай, може, йому допомога наша потрібна,— зашелестіли в півтемряві голоси.

В їжака справді на спинці бракувало однієї колючки, але він про це не знав. Хіба він щодня може їх перелічувати? Коли Дмитрик підійшов запитати, чому в нього не вистачає однієї колючки, їжак дуже здивувався. А коли хлопчик запропонував допомогу, такий ляк узяв їжака! Він зробився клубочком і перестав ворушитись. Дмитрик скинув майку, загорнув у неї їжака й поніс у палату.

— Що цей хлопець робитиме з ним? — тонесеньким голосом проспівала зірка із сузір'я Лисички.

— Він з якого загону? Космонавтів? — задумалася зірка із сузір'я Вовка.— Ні, він із "Друзів здоров'я". Значить, підготовлятимуть його в політ на Місяць. Агов, Місяцю, готуйся до прийому нового гостя!

Місяцеві гостей зустрічати не вперше. Кивнув срібним рогом зіркам і зважився сам опуститись на подвір'я табору, захотілося йому скупатись у басейні. Плигнув у воду, плаває собі горілиць.

А космонавти сплять. Не знають, що Місяць так близенько. Друзі здоров'я, що мали вартувати їхній спокій, так заклопотались їжаком, що й про сон забули. Космонавти, вчувши гамір, побудилися, вибігли на доріжку, вгледіли Місяця. Почали просити, щоб вийшов з води до них, бо басейн обгороджений. Місяць не вилазить, питається в них:

— Котрий з вас найперший буде моїм гостем?

Нема найперших. Усі перші.

— Вирішуйте самі. А може, прилетите гуртом? Буду радий гостям,— сказав і вистрибнув з води просто до себе додому — в небо.

— Ой, ми запізнилися,— вигукнув, надбігаючи, Дмитрик,— поки оглядали їжака, Місяць вилетів.

— Чому ви нас розбудили, малята? — сказали незадоволено космонавти і пішли досипляти ніч.

Їжак,— а це був маленький їжачок,— навіть радів, що запізнився на Місяць. Він мусить спершу попросити дозволу в своєї мами, чи можна летіти. Ще й запитає, куди це поділася одна його колючка. Може, він загубив її, хтось знайшов і тепер хизується, яка в нього колючка. Хоч би там як, їжачок сказав, що хоче додому. І його відпустили.

Друзі здоров'я ще трішки постояли надворі. Навколо ні звуку, ні шелесту. Ніхто допомоги не просить, усі здорові. Зайшли в будиночок, лягли й поснули.

А зіркам до Місяця було далеченько і, щоб голосно не кричати й не будити дітей, відклали розмову до ранку. А на ранок Місяць застудився після купелі в холодній воді. Друзі здоров'я зажурилися, особливо після того, як попросив їх до себе начальник табору. Звечора вони справді не могли довго заснути. За кару цього дня не було для них прогулянки в ліс, де живуть їжаки. Мабуть, добре, що не було. Малий їжачок дуже не хотів, щоб хтось чув, як сварить на нього мати. Сварить, ще й погрожує, що більше ніколи не пустить його в табір.

ЧЕРЕПАХА З БУХАРИ

Черепаха ночувала в садку. Півень, як заведений будильник, рівно о четвертій розбудив ранок, курей і черепаху. Кури пострибали з бантин і з півнем вирушили на ранкову передсніданкову прогулянку.

— Скільки роси нападало! — захоплено вигукнула Чубарочка.

— Погода буде,— поважно проквокала Бородайка.— Дивіться, а це хто?

— Я — черепаха. Доброго ранку! — дивна гостя окинула поглядом гурт, який наблизився до неї.— А ви хто?

— Я — господар подвір'я,— прокукурікав півень і, показуючи на курей: — А це мої господині.

— А я господар саду! — зацвірінькало з дерева.

— Я — господиня ріки! — заквакало обіч.

Господарі і господині оглядали гостю. Черепаха побачила, що вони нічого злого їй не хочуть, і почала розповідати — хто вона і звідки. А наприкінці розповіді поскаржилася на Тарасикового тата, який віз її з Бухари до Львова у валізі. ! хоч летіти було приємно, але з літака вона нічого не бачила.

— Не гарно везти господиню пустелі у валізі,— підтвердили нові знайомі черепахи, але заспокоювали її,— зате Тарасик, як їхав у гості до Дмитрика, віз тебе у клітці.

— Не думайте, що клітка набагато краща, як валіза. Взагалі, я не звикла до таких далеких поїздок. Хочеться додому, мені тут холодно.

— І, мабуть, голодна ти,— співчутливо заквоктала Чубарочка і почала порпати землю,— зараз зеренце знайду тобі.

— Дякую, не хочу. Я можу навіть тиждень нічого не їсти.

Кури здивувалися. Ще такого не чували, не видали.

Та й черепаха вперше бачила курей, качок, горобців. Цей край зовсім не подібний до її краю. Правда, сонце сюди сягає. Але поки проміння долетить із Середньої Азії на Україну, то натомиться і не має сили розпікати землю.

Сонце відштовхнулося від Бухари, підстрибнуло і покотилося небом. Розбудило Тарасика. Він вибіг на подвір'я і гайда в садок. Господарі і господині, побачивши одного із господарів землі, заквохкали, закудкудакали і кинулися врозтіч. Господиня пустелі сховала голову під панцир і вдала, що спить.

— Дмитрику, ходи сюди,— замахав рукою Тарасик,— занесемо черепаху до хати. Їй тут холодно.

— І сумно. Тужить вона за домом,— Дмитрик взяв черепаху на руки.

Хлопці подумали і вирішили відіслати черепаху додому, в Бухару. Тарасик листується з хлопчиком Ахметом. І коли тато був у відрядженні в Бухарі, то Ахмет передав цю черепаху для Тарасика.

Пішли хлопці на пошту. Написав Тарасик листа, разом з черепахою вклали його в ящик. Зверху на ящику вивели хлопці великими літерами "АВІА".

Черепаха полетіла.

Вона летіла у діркованому ящику. Збоку лежав лист, і хоч черепаха нудилася, але листа не читала, бо чужі листи перечитувати не гарно.

Про що писалося в цьому листі, знали тільки Дмитрик, Тарасик та Ахмет. А всі решта догадувалися, що це був добрий лист, бо Ахмет одразу відвіз черепаху за місто. Погладив її кам'яний панцир і випустив на волю. Черепаха не почула Ахметової ласки і не подякувала йому, бо за волю не дякують. Вона, господиня пустелі, що мала сили побігла. І зупинилася аж тоді, коли побачила поруч Сонце.

— Передай від мене вітання господарям подвір'я, садка, річки! — попросила вона Сонце.

Сонце забуло розпитати, кому саме передати. Підстрибнуло, викотилось на небо і почало роздавати вітання кожному подвір'ю, річці і кожному господареві землі.

Вітання були такі щирі та палкії Тарасик, коли приїхав у гості до Дмитрика, був бліденький. А тут за кілька днів засмаг на сонці, набрався сили і відчув себе справжнім господарем землі.

АВЕДИК

Приїхала в село Жінка в чорному.

— Це Аведикова мати,— казали люди.— Приїхала до сина свойого.

Похилила голову біля пам'ятника, дивиться на золоті літери, якими викарбувано ім'я її найдорожчого сина. Мовчить.

А небо сьогодні високе, так далеко від землі! Земля квітами тягнеться до нього, травами. Радується.

Аведик загинув тут, в цьому селі, коли була війна. Фашисти палили землю. Аведик хотів, щоб земля проростала травами, щоб тягнулася до неба квітами. Щоб небо було високе, безхмарне. Віддав своє життя Аведик-солдат, визволяючи землю.

Мати стоїть біля пам'ятника. Навколо — нікого, тільки Мати і пам'ятник. Не пам'ятник, а син Матері, яка сотні кілометрів йшла до нього з далекої Вірменії, де Кавказькі гори сягають неба, та горе Матері вище за гори.

— Сину мій...

Дмитрик в цей час повертався додолу з лугу.

— Сину мій...

Дмитрик підійшов до Матері і простягнув їй пучечок незабудок. Мати затремтіла, відсахнулася від хлопчика, а потім охопила руками Дмитрикову голівку...

— Де ти так довго барився, Аведику любий мій? Незабудки навіть не зів'яли, а стільки літ.

Аведикова мати вернулася додому, у Вірменію, а Дмитрик з того часу дуже полюбив Аведика...

Сидить на березі річки і говорить собі з товаришем.

— Аведику, любий Аведику, ходімо впросимо мою маму, щоб узяла нас із собою до Бережан.— Дмитрик благально дивиться на своє відображення у свічаді.— Аведику, біжім...

Мама поралася на кухні. Вони влетіли крізь відчинені двері, але мама побачила перед собою тільки свого сина, бо Аведик, хоч дуже подружив з Дмитриком, але жив тільки в його серці.

— Мамо, візьміть в неділю до міста...

— Візьму, візьму, синку...

— Як чудово, Аведику, ми пошлемо фото твоїй мамі.

Аведик ще більше зрадів і на радощах закрутив Дмитриком.

— Аведику, а коли ти був такий, як я, то був схожий на мене?

— Хіба ти забув, що казала моя мама,— схожий ти на мене.

— Не забув...

Дмитрик пригадав, як сиділа мати Аведикова в конторі колгоспу. Щось розповідали їй люди, а вона весь час дивилася на нього.

Дмитрик пришле їй своє фото. Завтра поїде до міста, щоб сфотографуватись. Відішле голубого, як небо Вірменії, конверта, і буде

йому сумно, що Аведик не може вернутися додому, до матусі. Бо залишився навічно тут, на землі, за яку віддав своє життя.

Аведика немає. Але він є.

Дмитрик подивиться у свічадо і скаже: "Ось він, бачите". Прикладе руку до серця: "Чуєте, він живе. Живе!" Аж луна відлунює заклечаною землею від Кавказу до Карпат:

— Він живе! Живе-е-е!

ДОВБУШ ЗНАЄ, ЩО РОБИТЬ

"Як добре не боятися" — подумав Дмитрик і присунувся ближче до батька. Навколо глуха ніч, в курені на сіні сплять дядьки-комбайнери. Різне спадає Дмитрикові на думку, не спиться. Мама вранці дуже не хотіла відпускати його в поле. Просила — не йди, синку, батько з нічлігом вибирається, а вночі холодно спати в курені, та й ліс недалеко, а в лісі...

Недавно у цьому лісі поселилося Диво. А Диво, якщо воно вже диво, то... Але ні, краще про це не думати. Не думати? Це неможливо, особливо зараз, коли Дмитрик виразно побачив крізь шпаринку в курені, як щось велике висунулося з лісу і прямує сюди.

Дмитрик заплющив очі і, щоб забути про Диво, почав пригадувати усе, що знав про опришків. Дід Іван уже стільки нарозповідав йому про ватагу Олекси Довбуша, що Дмитрик мав велику охоту дременути в Карпати. Але ж із ким він там воюватиме, коли за панами вже й слід прочах? Та ще й не кожного приймали в опришки — треба було складати іспит на сміливість. Поклади руку на колоду, а Довбуш цокне сокирою поміж пальці. Відсмикнеш руку — ти не опришок.

Тим часом Диво наближалося. Дмитрик вже чув його ходу. Воно все ближче і ближче. Вже біля куреня. Ось відсунуло запону куреня і... Дмитрик закричав.

Всі прокинулись, посхоплювались на ноги, засвітили ліхтарик.

Зубр! Справжній велетенський бородатий зубр!

Хто перший отямився, невідомо. Що робити? "Вбити — чим? Відстрашити — як?"

Дмитрик узяв шматок хліба і підніс зуброві. Зубр почав їсти. Дивився на Дмитрика розумними очима, хитав бородою. І відійшов.

Ніхто не повірить, що цей зубр з білоруської Біловежі. Бо хто ж привів його аж сюди? Якби Дмитрик був один в курені, то сказали б — Дмитриків страх. Адже не всі знають, що Дмитрик страха вже давно загубив.

Хлопчик переконаний, що це карпатський зубр. І що привів його в наш ліс сам Довбуш, щоб пересвідчитись, чи вийшов би з Дмитрика опришок.

Довбуш знає, що робить. А якби не знав, то було б йому байдуже — сміливим росте Дмитрик чи боягузом.

ДМИТРИК ВИЗБИРУЄ ЛІТЕРИ

Мати міряла Дмитрикові ногу. Приклала шнурочок вздовж босої ноги, де закінчувався найбільший палець, зав'язала вузлик. Івасик, братик Дмитриків, теж визувся, чекав, що і йому зніматимуть мірку. Але ні. Шнурочка не вистачило, та й в школу цього року він ще не піде. Нових черевиків не куплять йому.

Мама поїхала до міста, а хлопці подалися на луг. Івасикові здавалося, що він вершник, бо зробив собі коня з тички. Дмитрик попереду біг, бо справжнього коня не мав, а на іграшкових вже не їздив.

На лузі зійшлися три верби погомоніти поміж собою. Побачили хлопців і почали кликати їх. Хлопці й чекали цього. Підбігли, чемно вклонилися. Івасик пустив коня пастися в траву, дивиться найстаршій вербі в очі. А верба питається в нього:

— Івасику, ти хочеш ходити до школи?

— Дуже хочу, але кажуть, що я замалий. Ось Дмитрик восени піде до школи, і йому сьогодні мама нові черевики привезе.

Верби похилили голови в Дмитриків бік, а він хвалиться, що читати вже вміє.

— Читати вмієш? А прочитай-но нам, шо ось на небі написано.

Написано на небі? Хіба небо книжка, що читати його можна? Дмитрик задер голову, нічого не бачить, що можна було б прочитати.

— Там тільки сонце і три хмарки,— каже він.

— О, лічити вмієш! Але ми просили тебе читати.

— Сонце подібне до літери "О", а он та хмарка — "Л", тільки трохи розлізлася, ніби хто на неї водою бризнув.

Верби не читали книжок, не знали ні "О", ні "Л". Але небо говорило з вербами так, як книжка говорить з тими, хто читає її. Сонце світило вже по-осінньому, говорило, що за літо втомилося і тому тепер лягатиме

раніше спати. Хмар в небі — небагато. Не туляться одна до одної, бо небо за літо нагрілося, і їм поки що не холодно.

Верби розповіли хлопцям про сонце, про хмари і про осінній ліс, який мріє вдалині. Кожну осінь здається вербам, що ліс хоче кудись вирушати, бо з зеленого робиться синім, а з синього жовтим. Заспокоюється тільки тоді, коли зима покладе на нього свою білу долоню.

— Хіба книжки вам про це не розповідали? — запитали верби.

— Книжок ми ще не вміємо читати,— заступився Івасик за братика.— Дмитрик в букварі тільки почав складати літери.

— Складати літери? Як це складати? Так, як сіно складають в стоги?

Дмитрик осмілів. Розказав, як одну літеру до другої прикладає. З трьох літер уже може вийти слово.

— Ось слово ЛІС, перша літера "Л" — як та хмарка. Друга,— Дмитрик кинув очима довкола і зупинився на тичці,— друга "І", як цей кінь. А третя, як ваш зігнутий стовбур, вербо,— це "С". А разом буде ЛІС.

Дивувалися усі. Дмитрик дуже зрадів, що так гарно пояснив вербам. Івасик збентежено оглядав свого коня.

— Маленьке "і" має крапку зверху,— додав Дмитрик,— але ж твій кінь теж не дуже подібний до справжнього.

Як дивувалися верби, то, навіть побачивши це, переповісти неможливо. Так написано в книжці? Ану покажи нам ту книжку!!! — хотіли попросити верби, але з дива оніміли.

— Івасику, дай я трохи поїжджу на твоєму коні,— попросив Дмитрик, — і підемо додому, напевне, вже черевики є.

— Вже є,— підтакнув Івасик, нарешті зрозумівши, що він, поки стане школярем, може і Дмитрикові черевики доходжувати. А братові до школи потрібні обов'язково нові. Щоб навчитися читати, треба добре набігатись. "О" є на небі, "С" на лузі, а "Н", як показував недавно Дмитрик, сидить на перелазі. Поки Дмитрик визбирає їх, поки в буквар поскладає!

Дмитрик піде в школу, а Івасик буде мамі допомагати льон тіпати. Візьме горсточку льону і попросить висукати шнурочок. На друге літо поміряє йому мама ніжку і поїде по нові черевики.

І вслід за Дмитриком побіжить Івасик визбирувати літери.